Materiallar to'plami · Conference Proceedings
"ZAMONAVIY TADQIQOTLAR VA BARQAROR RIVOJLANISH" respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi
04 August 2026
UDK 81
FILOLOGIYA

TEXNOLOGIK, IQTISODIY VA IJTIMOIY-SIYOSIY SOHALARGA OID O'ZLASHMA NEOLOGIZMLAR

Laylo Farhod qizi Jovliyeva*
Qarshi davlat universiteti Nemis tili va adabiyoti kafedrasi mustaqil izlanuvchisi
✉ laylo.jovliyeva.92@mail.ru

ANNOTATSIYA

Maqolada nemis va o'zbek tillaridagi texnologik, iqtisodiy hamda ijtimoiy-siyosiy o'zlashma neologizmlarning tematik guruhlari, kommunikativ vazifalari, struktur moslashuvi va me'yorlashuv xususiyatlari zamonaviy raqamli va institutsional diskurs materiallari asosida qiyosiy tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar

o'zlashma neologizm, texnologik leksika, iqtisodiy terminlar, siyosiy diskurs, grammatik moslashuv, tematik tasnif.

DOI: 10.5281/zenodo.21835531

Kirish

Nemis va o'zbek tillarida o'zlashma neologizmlarning tematik guruhlanishi yangi birliklar qaysi ehtiyoj asosida yuzaga kelishi, qanday kommunikativ vazifa bajarishi va qabul qiluvchi til tizimiga qay darajada moslashishini aniqlash imkonini beradi. Globallashuv sharoitida faol o'zlashmalar, asosan, axborot texnologiyalari va raqamli kommunikatsiya, iqtisodiyot, biznes va moliya, shuningdek, siyosiy-ijtimoiy hayot hamda xalqaro munosabatlar sohalarida jamlanadi. Mazkur guruhlar o'zaro kesishadi: *fintex* iqtisodiyot bilan raqamli texnologiya, *komplayens* biznes bilan huquqiy boshqaruv, *Green Deal* esa siyosat, iqtisod va ekologiya tutashuvida shakllangan. Maqolaning maqsadi ushbu birliklarning tematik, struktur va funksional xususiyatlarini nemis hamda o'zbek tillari materialida qiyoslashdir.

Asosiy qism

O'zlashma neologizmni tematik tasniflash uning nominativ vazifasini ochadi. E. Haugen o'zlashishni bir tilda avval boshqa tilda mavjud bo'lgan qoliplarni qayta yaratishga urinish sifatida tushuntiradi [5, B. 212]. Shu sababli xalqaro tushuncha qabul qiluvchi tilda aynan takrorlanmay, uning grammatik va so'z yasash imkoniyatlariga muvofiq qayta shakllanadi. Nemis tilidagi *Cloud* inglizcha shaklini saqlaydi, biroq *Cloud-Dienst, Cloud-Speicher* va *Cloud-Lösung* tarkibida nemischa kompozitsiyaga kiradi. O'zbek tilida shu mazmun *bulutli texnologiya, bulutli xizmat* va *bulutli saqlash* kabi kalkalar orqali ham ifodalanadi.

Birinchi guruh axborot texnologiyalari va raqamli kommunikatsiyaga oid birliklarni qamrab oladi. Nemis tilida *App, Cloud, Streaming, Interface, Browser, Smartphone, Chatbot, Plattform* va *Account*; o'zbek tilida *ilova, bulutli texnologiya, strim, interfeys, brauzer, smartfon, chatbot, platforma* va *akkaunt* faol ishlatiladi. Ular yangi qurilma, dastur, xizmat yoki raqamli harakatni nomlaydi. *App* nemis tilida mobil dastur nomi sifatida barqarorlashgan, o'zbek tilida esa *ilova* muqobili ustun bo'lsa-da, *app* va *app-store* shakllari ayrim kasbiy kontekstlarda saqlanadi.

Raqamli harakatlarning grammatik moslashuvi ikki tilning tipologik farqini ko'rsatadi. Nemis tilida *streamen, posten, liken, downloaden* va *googeln* birliklari inglizcha asosning nemischa fe'l paradigmasiga kirishi orqali hosil bo'lgan. O'zbek tilida esa *strim qilmoq, post joylamoq, layk bosmoq, skrin qilmoq* va *profil*

ochmoq kabi analitik shakllar faol. Demak, nemis tilida bevosita morfologik integratsiya, o‘zbek tilida yordamchi fe’l bilan sintaktik moslashuv yetakchilik qiladi. P. Ayzenberg chet birliklarning nemis tiliga kirishini talaffuz, fleksion shakl va so‘z yasalish imkoniyatlari bilan bog‘liq tizimli jarayon sifatida izohlaydi [4, B. 92-110; 209-218].

Internet muhiti texnologik birliklarning tarqalishini tezlashtirib, nutqiy ijodkorlikni kengaytiradi [3, B. 1-5; 257-276]. O‘zbek tilidagi *kontent, target, trafik, storis* va *reels*, nemis tilidagi *Content, Targeting, Traffic, Story* hamda *Reel* dastlab media va marketing doirasida qo‘llangan bo‘lsa, keyinchalik kundalik raqamli muloqotga o‘tdi. S. Innerwinkler okkazional birlik takroriy qo‘llanish orqali neologizmga, keyinchalik umumiste’mol leksemasiga aylanishi yoki nutqdan chiqib ketishi mumkinligini ko‘rsatadi [6, B. 7-8]. *Selfi, vebinar* va *storis* singari birliklarning faollashuvi aynan shu dinamikani namoyon etadi.

Ikkinchi guruh iqtisodiyot, biznes, marketing va moliyaga oid o‘zlashmalardan iborat. Nemis tilida *Start-up, Branding, Management, Outsourcing, FinTech, Cashback, Audit, Compliance* va *Benchmarking*; o‘zbek tilida *startap, brending, menejment, autsorsing, fintex, keshbek, audit, komplayens* va *benchmarking* qo‘llanadi. *Startap* oddiy yangi korxonani emas, innovatsion g‘oya, tez o‘sish, investor jalb qilish va texnologik mahsulot yaratishga yo‘naltirilgan biznes modelini bildiradi.

Bu qatlamni vazifasiga ko‘ra uch guruhga ajratish mumkin: biznes subyekti va faoliyat modeli — *startap, xolding, franshiza, autsorsing*; bozor va iste’mol munosabatlari — *brend, marketing, keshbek, bonus, promo*; boshqaruv va nazorat — *audit, komplayens, monitoring, benchmarking*. O‘zbek tilshunosligida ilmiy-texnik terminlarning muayyan soha vakillari uchun xosligi va baynalmilal birliklarning terminologik qatlamdagi faolligi ta’kidlanadi [1, B. 126-127]. *Investitsiya, grant, tender, audit, monitoring* va *logistika* dastlab rasmiy-iqtisodiy nutqda faol bo‘lgan bo‘lsa, hozir ta’lim, OAV va kundalik muloqotda ham uchraydi.

A. Onysko ingliz tilining nemis tiliga ta’sirini korpus, leksik mahsuldorlik va grammatik integratsiya bilan bog‘liq til kontakt hodisasi sifatida o‘rganadi [7, B. 1-15]. Nemis korporativ diskursida *Meeting, Team, Workflow, Branding* va *Performance* xalqaro kasbiy muhit hamda innovatsionlik belgisini ifodalaydi. O‘zbek tilida *team-building, target, pitch* va *startap ekotizimi* yosh tadbirkorlar, marketing hamda IT vakillari nutqida faol. Biroq *marketing, menejment* va *audit* nisbatan me’yorlashgan bo‘lsa, *pitch, networking, deadline* va *feedback* kasbiy yoki yarim norasmiy qatlamda qolmoqda.

Uchinchi guruh siyosat, ijtimoiy hayot va xalqaro munosabatlarga oid birliklarni birlashtiradi. Nemis tilida *Green Deal, Governance, Migration, Integration, Diversity, Lobbying* va *Compliance*; o‘zbek tilida *memorandum, referendum, ombudsman, integratsiya, migratsiya, xalqaro reyting* va *komplayens* qo‘llanadi. Ular siyosiy-huquqiy institut, boshqaruv modeli, xalqaro hujjat va ijtimoiy jarayonlarni nomlaydi. O‘zbek tilidagi birliklar institut nomlari — *parlament, senat, ombudsman*; jarayon va hujjatlar — *referendum, ratifikatsiya, memorandum*; boshqaruv va baholash tushunchalari — *legitimlik, monitoring, komplayens* tarzida guruhlanadi.

M. Kastels tarmoqlar axborot davri jamiyatining yangi ijtimoiy tuzilishini tashkil etishini ta’kidlaydi [2, B. 500]. Shu bois siyosiy va iqtisodiy terminlar hukumat yoki xalqaro tashkilot hujjatlari bilangina cheklanmay, yangilik portallari, bloglar, ekspert chiqishlari va ijtimoiy tarmoqlar orqali ommalashadi. Nemis tilidagi *Migration, Integration, Klimapolitik* va *Compliance* hamda o‘zbek tilidagi *sanksiya, yashil iqtisodiyot, raqamli transformatsiya* va *shaffoflik* rasmiy hamda ommaviy diskurs o‘rtasida faol harakatlanadi.

Tematik guruhlarning miqdoriy va funksional qiyosi texnologiya hamda biznes qatlamining tezroq yangilanishini ko‘rsatadi. Bunga yangi mahsulot va xizmatlarning qisqa davrda paydo bo‘lishi, ingliz tilining xalqaro terminologik manba sifatidagi mavqeyi va media tarqatish tezligi sabab bo‘ladi. Siyosiy-ijtimoiy qatlam son jihatidan nisbatan cheklangan bo‘lsa-da, rasmiylik va ijtimoiy ta’sir darajasi yuqori. *Chatbot* yoki *strim* kundalik nutqqa tez kirishi mumkin, *ratifikatsiya* va *komplayens* esa torroq doirada qo‘llanib, kuchli institutsional mazmunni saqlaydi.

O‘zlashmaning faol yoki nofaol maqomini faqat kelib chiqishi belgilamaydi. Uning turli janrlarda takrorlanishi, adresatga tushunarliligi, milliy muqobil bilan funksional taqsimlanishi, imlo va grammatik shaklining barqarorligi ham hisobga olinadi. Masalan, o‘zbek tilida *transparensiya* bilan *shaffoflik*, *compliance* bilan *qonunchilikka muvofiqlik*, *Green Deal* bilan *yashil kelishuv* parallel ishlatiladi. Kasbiy matnda xalqaro shakl aniqlik bersa, ommaviy matnda izohli yoki milliy muqobil kommunikativ samaradorlikni oshiradi va me’yoriy

aniqlikni ta’minlaydi.

Xulosa

Texnologik, iqtisodiy va ijtimoiy-siyosiy o‘zlashma neologizmlar globallashuv davridagi leksik yangilanishning faol qatlamidir. Nemis tilida ular ko‘proq bevosita o‘zlashish, kompozitsiya va grammatik integratsiya orqali, o‘zbek tilida esa bevosita qabul qilish, kalka, imloviy moslashuv va yordamchi fe’lli birikmalar vositasida faollashadi. Texnologik birliklar tez ommalashadi, iqtisodiy birliklar kasbiy va umumiy nutq o‘rtasida harakatlanadi, siyosiy-ijtimoiy birliklar esa kamroq chastotaga ega bo‘lsa-da, kuchli institutsional mazmun kasb etadi. Tematik tasnif birliklarning sohaviy mansubligi bilan birga kommunikativ vazifasi, uslubiy maqomi va milliy til tizimiga moslashuv darajasini aniqlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Berdialiyev A., Ermatov I. Hozirgi o‘zbek adabiy tili: leksikologiya, frazeologiya, leksikografiya. – Toshkent: Turon-Iqbol, 2021. – 204 b.
2. Castells M. The Rise of the Network Society. 2nd ed. – Oxford: Wiley-Blackwell, 2010. – 656 p.
3. Crystal D. Language and the Internet. 2nd ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006. – 304 p.
4. Eisenberg P. Das Fremdwort im Deutschen. – Berlin; New York: De Gruyter, 2011. – XVI, 440 S.
5. Haugen E. The Analysis of Linguistic Borrowing // Language. – 1950. – Vol. 26. – № 2. – P. 210–231.
6. Innerwinkler S. Neologismen. – Heidelberg: Universitätsverlag Winter, 2015. – 74 S.
7. Onysko A. Anglicisms in German: Borrowing, Lexical Productivity, and Written Codeswitching. – Berlin; New York: De Gruyter, 2007. – XI, 376 p.